

SZCZEGÓLNE UPRAWNIENIA ŻOŁNIERZY ORAZ FUNKCJONARIUSZY POLICJI I STRAŻY GRANICZNEJ W ZAKRESIE KORZYSTANIA Z POMOCY OBROŃCY

RYSZARD A. STEFAŃSKI*

DOI: 10.26399/iusnovum.v18.4.2024.29/r.a.stefanski

STRESZCZENIE

Artykuł ma charakter naukowo-badawczy, a jego przedmiotem są przyznane Ustawą z dnia 26 lipca 2024 r. o zmianie niektórych ustaw w celu usprawnienia działań Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, Policji oraz Straży Granicznej na wypadek zagrożenia bezpieczeństwa państwa¹ żądania wyznaczenia obrońcy z urzędu przez żołnierza, funkcjonariusza Policji lub funkcjonariusza Straży Granicznej oskarżonych o przestępstwo popełnione w następstwie stosowania środków przymusu bezpośredniego, użycia broni lub innego uzbrojenia albo użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej w związku z wykonywaniem niektórych czynności lub zadań służbowych (art. 78a k.p.k.) oraz szersze możliwości udzielenia pomocy finansowej żołnierzom w związku z ponoszonymi przez nich kosztami pomocy prawnej w sprawach o przestępstwo popełnione w związku z wykonywaniem zadań i czynności służbowych (art. 296 ust. 5 i art. 316 ust. 5 u.o.O.). Ponadto zostały poddane analizie przepisy upoważniające do zwrot kosztów pomocy prawnej funkcjonariuszom niektórych innych służb. Podstawowym celem naukowym była ocena zasadności wprowadzania tych zmian do procesu karnego, a także innych już istniejących rozwiązań uprzywilejowujących żołnierzy i funkcjonariuszy niektórych służb w zakresie dostępu do obrońcy. Celem głównych też badawczych było wykazanie, że zmiany te prowadzą do naruszenia zasady równości wobec prawa. Wyniki badania mają oryginalny charakter, gdyż wskazują na potrzebę interwencji ustawodawcy. Opracowanie ma istotne znaczenie dla nauki, gdyż zawiera analizę

* prof. dr hab., Kierownik Katedry Prawa Karnego Wydziału Prawa i Administracji Uczelni Łazarskiego w Warszawie (Polska), e-mail: ryszard.stefanski@lazarski.pl, ORCID: 0000-0003-0995-9499

¹ Dz.U. z 2024 r., poz. 1248, dalej jako: nowela z 2024 r.

dogmatyczną i duży ładunek myśli teoretycznej, a także dla praktyki, wskazuje bowiem kierunki interpretacji przesłanek stosowania nowych przepisów, a tym samym może przyczynić się do jego jednolitego stosowania.

Słowa kluczowe: funkcjonariusz Policji, funkcjonariusz Straży Granicznej, koszty ustanowienia obrońcy, obrońca z urzędu obrońca z wyboru, zwrot koszt kosztów, żołnierz

SPECIAL RIGHTS OF SOLDIERS, AND OFFICERS OF THE POLICE AND THE BORDER GUARD WITH REGARD TO THE USE OF THE ASSISTANCE OF COUNSEL FOR THE DEFENCE

ABSTRACT

The article is of a scientific and research nature, and it analyses the right, granted by the Act of 26 July 2024 amending certain acts in order to improve the activities of the Armed Forces of the Republic of Poland, the Police and the Border Guard in the event of a threat to state security, to a request for the appointment of public counsel for the defence made by a soldier, or an officer of the Police or the Border Guard accused of a crime committed as a result of the use of direct coercive measures, the use of weapons or other armaments, or the application or making use of direct coercive measures or firearms in connection with the performance of certain official activities or tasks (Article 78a of the Code of Criminal Procedure), as well as broader possibilities of providing financial support to soldiers in covering the costs of legal assistance incurred by them in cases concerning a crime committed in connection with the performance of official tasks and activities (Article 296 par. 5 and Article 316 par. 5 of the Act on the defence of the Homeland). In addition, the provisions authorising the reimbursement of legal assistance costs to officers of certain other services are analysed. The main scientific objective is to assess the justification for the introduction of these amendments to the criminal procedure law, as well as other existing solutions that privilege soldiers and officers of certain services in terms of access to counsel for the defence. The main research theses aim to demonstrate that these changes lead to a violation of the principle of equality before the law. The results of the study are original in nature, as they indicate the need for the legislator's intervention. The study is of great importance for science, as it contains a dogmatic analysis and a large load of theoretical thought, and for practice, as it indicates directions for the interpretation of the premises for the application of the new provisions, and thus may contribute to their uniform application.

Keywords: officer of the Police, officer of the Border Guard, costs of appointing counsel for the defence, public defence counsel, defence counsel of choice, reimbursement of costs, soldier

WPROWADZENIE

Prawo do obrony (*ius defensionis*) obejmuje całokształt czynności procesowych, które zmierzają do wykazania niewinności oskarżonego albo do ograniczenia lub złagodzenia jego odpowiedzialności². Istota tego prawa sprowadza się do zapewnienia oskarżonemu możliwości realizowania osobistej obrony przed stawianymi

² A. Dąb, K. Cincio, *Prawo do obrony*, w: *Zagadnienia prawne Konstytucji PRL*, t. III, Warszawa 1954, s. 244; S. Kalinowski, *Postępowanie karne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1963, s. 267.

zarzutami i grożącymi z tego tytułu konsekwencjami prawnymi, a także możliwości korzystania z pomocy obrońcy³. Sąd Najwyższy *expressis verbis* podkreśla, że:

Zasada prawa oskarżonego do obrony jest dyrektywą wynikającą nie tylko z ustawy procesowej, ale także z przepisów Konstytucji (art. 42). Zasada ta winna być rozpatrywana w dwóch aspektach: obrony formalnej – przez którą rozumie się procesową działalność obrońcy oskarżonego oraz obrony materialnej – jako działalność obrońcą samego oskarżonego. Oba te elementy wzajemnie się przenikają i uzupełniają, bo tylko wtedy można mówić, iż prawo do obrony w postępowaniu karnym jest czymś realnym i rzeczywistym⁴.

Istotne znaczenie dla realizacji przez oskarżonego prawa do obrony ma realna możliwość korzystania z pomocy obrońcy; jest jednym z najistotniejszych przejawów prawa oskarżonego do obrony⁵. Może ona być urzeczywistniona w drodze ustanowienia obrońcy przez oskarżonego w drodze upoważnienia – na podstawie art. 81 k.p.k. – do obrony określonego adwokata lub radcę prawnego (obrońca wyboru – art. 83 § 1 k.p.k.) bądź wyznaczenia obrońcy zarządzeniem prezesa sądu lub postanowieniem sądu (obrońca z urzędu – art. 81 § 1 k.p.k.). Pierwotnie wyznaczenie obrońcy z urzędu następowało na żądanie oskarżonego, który nie miał obrońcy z wyboru, jeżeli w sposób należyty wykazał, że nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny (art. 78 § 1 k.p.k.) oraz w wypadku obrony obligatoryjnej (art. 79 § 1 i 2, art. 80 k.p.k.) i nie miał obrońcy z wyboru (art. 81 § 1 k.p.k.).

Nowelą z 2024 r. zostały wprowadzone regulacje:

- upoważniająca do żądania wyznaczenia obrońcy z urzędu przez żołnierza, funkcjonariusza Policji lub funkcjonariusza Straży Granicznej oskarżonych o przestępstwo popełnione w następstwie stosowania środków przymusu bezpośredniego, użycia broni lub innego uzbrojenia albo użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej w związku z wykonywaniem niektórych czynności lub zadań służbowych (art. 78a k.p.k.);
- rozszerzająca możliwości udzielenia pomocy finansowej żołnierzom w związku z ponoszonymi przez nich kosztami pomocy prawnej w sprawach o przestępstwo popełnione w związku z wykonywaniem zadań i czynności służbowych (art. 296 ust. 5 i art. 316 ust. 5 Ustawy z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny⁶).

³ A. Murzynowski, *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1976, s. 272; P. Kruszyński, *Stanowisko prawne obrońcy w procesie karanim*, Białystok 1991, s. 13; idem, w: B. Bieńkowska, E. Kruszyński, C. Kulesza, P. Piszczek, *Wykład prawa karnego procesowego*, red. P. Kruszyński, Białystok 2003, s. 69; R.A. Stefański, *Obrona obligatoryjna w polskim procesie karnym*, Warszawa 2012, s. 25.

⁴ Wyrok SN z dnia 1 grudnia 1997 r., III KKN 168/97, Prok. i Pr. – wkł. 1998, nr 4, poz. 7.

⁵ M. Cieślak, *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1971, s. 302; P. Wiliński, *Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym*, Kraków 2006, s. 295.

⁶ Dz.U. z 2024 r., poz. 248 ze zm., dalej jako: u.o.O.

WYZNACZENIE OBROŃCY Z URZĘDU ŻOŁNIERZOM, FUNKCJONARIUSZOM POLICJI I FUNKCJONARIUSZOM STRAŻY GRANICZNEJ

Zgodnie z art. 78a § 1 k.p.k. żołnierz, funkcjonariusz Policji lub funkcjonariusz Straży Granicznej oskarżeni o przestępstwo popełnione w następstwie stosowania środków przymusu bezpośredniego, użycia broni lub innego uzbrojenia albo użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej w związku z wykonywaniem czynności lub zadań służbowych, którzy nie mają obrońcy z wyboru, mogą żądać, aby im wyznaczono obrońcę z urzędu. Chodzi o wykonywane czynności lub zadań służbowych:

- 1) przez funkcjonariuszy Straży Granicznej lub żołnierzy oddziałów i pododdziałów Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej ze względu na bezpieczeństwo państwa, zapewnienia nienaruszalności granicy państwowej, zagrożenie bezpieczeństwa publicznego lub zakłócenie porządku publicznego w zasięgu terytorialnym przejścia granicznego oraz w strefie nadgranicznej lub na polskich obszarach morskich, w szczególności: a) bezpośrednie zagrożenie zamachem na nienaruszalność granicy państwowej lub jego dokonania, b) sprowadzenie bezpośredniego niebezpieczeństwa powszechnego dla życia, zdrowia lub wolności obywateli, c) bezpośrednie zagrożenia zamachem na obiekty lub urządzenia wykorzystywane przez Straż Graniczną, d) zagrożenie przestępstwem o charakterze terrorystycznym lub jego dokonania w stosunku do obiektów lub urządzeń wykorzystywanych przez Straż Graniczną lub mogącym skutkować niebezpieczeństwem dla życia ludzkiego (art. 78a § 1 k.p.k. w zw. z art. 11b Ustawy z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej⁷);
- 2) przez żołnierzy oddziałów i pododdziałów Sił Zbrojnych w formie prowadzonego samodzielnie przeciwdziałania w wypadku, gdy wymagają tego względy bezpieczeństwa państwa, zapewnienia nienaruszalności granicy państwowej lub zagrożenia bezpieczeństwa publicznego w zasięgu terytorialnym przejścia granicznego oraz w strefie nadgranicznej lub na polskich obszarach morskich (art. 78a § 1 pkt 1 k.p.k. w zw. z art. 11c ust. 1 u.o.SG.);
 - funkcjonariuszy oddziałów lub pododdziałów Policji oraz żołnierzy oddziałów i pododdziałów Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w wypadkach zagrożenia bezpieczeństwa publicznego lub zakłócenia porządku publicznego, zwłaszcza poprzez sprowadzenie: a) niebezpieczeństwa powszechnego dla życia, zdrowia lub wolności obywateli, b) bezpośredniego zagrożenia dla mienia w znacznych rozmiarach, c) bezpośredniego zagrożenia obiektów lub urządzeń ważnych dla bezpieczeństwa lub obronności państwa, siedzib centralnych organów państwowych albo wymiaru sprawiedliwości, obiektów gospodarki lub kultury narodowej oraz przedstawicielstw dyplomatycznych i urzędów konsularnych państw obcych albo organizacji międzynarodowych, a także obiektów dozorowanych przez uzbrojoną formację ochronną utworzoną na podstawie odrębnych przepisów, d) zagrożenia

⁷ Dz.U. z 2024 r., poz. 915 ze zm., dalej jako: u.o.SG.

przestępstwem o charakterze terrorystycznym, mogącym skutkować niebezpieczeństwem dla życia lub zdrowia uczestników wydarzeń o charakterze kulturalnym, sportowym lub religijnym, w tym zgromadzeń lub imprez masowych (art. 78a § 1 pkt 1 k.p.k. w zw. z art. 18 ust. 1 Ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji⁸).

W ich zakres chodzą także wykonywane czynności lub zadania służbowe w trakcie trwania operacji wojskowej prowadzonej na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej w czasie pokoju rozumianej jako: a) zorganizowane działania Sił Zbrojnych prowadzone w celu zapewnienia bezpieczeństwa zewnętrznego państwa, niebędące szkoleniem lub ćwiczeniem, b) działanie wojsk obcych w ramach wzmocnienia wojskowego Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej lub wojsk Państw-Stron Traktatu Północnoatlantyckiego, sporządzonego w Waszyngtonie dnia 4 kwietnia 1949 r.⁹ – jeżeli okoliczności wymagają natychmiastowego działania, w szczególności w sytuacjach zagrożenia granicy państwa, obiektów infrastruktury krytycznej, bezpieczeństwa ludzi lub mienia w znacznych rozmiarach, w tym w wypadku gdy siły i środki służb podległych Ministrowi Spraw Wewnętrznych lub przez niego nadzorowanych mogą okazać się nieadekwatne ze względu na charakter zagrożenia (art. 87a § 1 pkt 1 in fine w zw. z art. 2 pkt 18a Ustawy z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny¹⁰);

- 3) w przypadku konieczności odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność swoją lub innej osoby albo nienaruszalność granicy państwowej lub przeciwdziałania czynnościom zmierzającym bezpośrednio do tych zamachów albo prowadzenia działań kontrterrorystycznych, rozumianych jako działania wobec sprawców, osób przygotowujących lub pomagających w dokonaniu przestępstwa o charakterze terrorystycznym (art. 115 § 20 k.k.), prowadzonych w celu wyeliminowania bezpośredniego zagrożenia życia, zdrowia lub wolności osób lub mienia przy wykorzystaniu specjalistycznych sił i środków oraz specjalistycznej taktyki działania (art. 87a § 1 pkt 2 k.p.k. w zw. z art. 2 pkt 2 Ustawy z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych¹¹).

Żądanie wyznaczenie obrońcy z urzędu jest ograniczone do żołnierza, funkcjonariusza Policji i funkcjonariusza Straży Granicznej (ograniczenie podmiotowe) oraz w razie zarzucenia im popełnienia któregośkolwiek z wyżej wymienionych przestępstw (ograniczenie przedmiotowe).

Żołnierzem – zgodnie z ustawową definicją zawartą w art. 115 § 17 k.k. – jest osoba pełniąca czynną służbę wojskową, z wyjątkiem terytorialnej służby wojskowej pełnionej dyspozycyjnie.

Służba wojskowa obejmuje: a) czynną służbę wojskową; b) służbę w rezerwie (art. 129 u.o.O.).

Czynna służba wojskowa polega na pełnieniu:

- 1) zasadniczej służby wojskowej, która może być: a) dobrowolną zasadniczą służbą wojskową; b) obowiązkową zasadniczą służbą wojskową (art. 130 u.o.O.);

⁸ Dz.U. z 2024 r., poz. 145 ze zm., dalej jako: u.o.Pol.

⁹ Dz.U. z 2000 r., nr 87, poz. 970.

¹⁰ Dz.U. z 2024 r., poz. 248 ze zm.

¹¹ Dz.U. z 2024 r., poz. 92.

- 2) terytorialnej służby wojskowej, pełnionej: a) dyspozycyjnie, w której żołnierz OT pełni służbę dyspozycyjnie poza jednostką wojskową, pozostając w gotowości do stawienia się do służby pełnionej rotacyjnie w terminie i miejscu wskazanymi przez dowódcę jednostki wojskowej; b) rotacyjnie, gdy żołnierz OT pełni służbę rotacyjnie w jednostce wojskowej albo innym miejscu określonym przez dowódcę jednostki wojskowej w określonych przez dowódcę jednostki wojskowej dniach służby, co najmniej raz w miesiącu przez okres 2 dni w czasie wolnym od pracy, a w pozostałe dni żołnierz OT pełni służbę dyspozycyjnie; może pełnić rotacyjnie również w inne dni, stosownie do potrzeb Sił Zbrojnych, po uzgodnieniu z tym żołnierzem lub na jego wniosek. Z uwagi na wyraźne wyłączenie w art. 115 § 17 k.k. żołnierza terytorialnej służby wojskowej pełnionej dyspozycyjnie, osoba taka nie jest żołnierzem w rozumieniu przepisów Kodeksu karnego;
- 3) służby w aktywnej rezerwie w dniach tej służby oraz odbywaniu ćwiczeń wojskowych w ramach pasywnej rezerwy, w skład której wchodzi: a) aktywna rezerwa, tworzona przez osoby, które zgłosiły chęć pełnienia służby w aktywnej rezerwie, złożyły przysięgę wojskową i nie pełnią innego rodzaju służby wojskowej oraz nie ukończyły 60. roku życia, a w przypadku osób posiadających stopień podoficerski lub oficerski – 63. roku życia; b) pasywna rezerwa, która tworzą osoby, które mają uregulowany stosunek do służby wojskowej i nie pełnią innego rodzaju służby wojskowej, i nie podlegają militaryzacji oraz nie ukończyły 60. roku życia, a w przypadku osób posiadających stopień podoficerski lub oficerski – 63. roku życia (art. 131 u.o.O.);
- 4) zawodowej służby wojskowej, w której służbę pełnią żołnierze zawodowi powołani rozkazem personalnym o powołaniu do zawodowej służby wojskowej na podstawie dobrowolnego zgłoszenia się do tej służby (ex art. 185 ust. 2 i art. 186 ust. 1 u.o.O.). Żołnierz zawodowy pełni zawodową służbę wojskową: a) na stanowisku służbowym; b) w uczelni wojskowej, szkole podoficerskiej, centrum szkolenia, ośrodku szkolenia, w których pobiera naukę; c) w dyspozycji (art. 191 u.o.O.);
- 5) służby w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny.

W kontekście definicji żołnierza zawartej w art. 115 § 17 k.k. mogą powstać wątpliwości co do rozumienia tego pojęcia w art. 78a § 1 k.p.k. ze względu na to, że w ustawie o obronie Ojczyzny rozróżnia się także żołnierza od żołnierza zawodowego. W ustawie tej żołnierza definiuje się jako osobę pełniącą czynną służbę wojskową (art. 2 pkt 40 u.o.O.), a żołnierza zawodowego – jako żołnierza pełniącego zawodową służbę wojskową (art. 32 pkt 29 u.o.O.). Wobec tego mogłoby się wydawać – mając na uwadze te rozróżnienia zakresu terminu „żołnierz” – że należałoby przyjąć, iż pojęcie to, użyte w art. 78a § 1 k.p.k., nie obejmuje żołnierza zawodowego. Za tym mogłyby przemawiać brak definicji tego pojęcia w Kodeksie postępowania karnego i dyrektywa wykładni nakazująca w takiej sytuacji skorzystanie z definicji zawartej w ustawie, która jest uważana w danej dziedzinie za ustawę podstawową¹². Można zakładać, że w zakresie definicji żołnierza takim aktem prawnym jest ustawa o obronie Ojczyzny. Jednakże taki wniosek jest o tyle słuszny, że

¹² M. Zieliński, *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, Warszawa 2010, s. 212.

prowadzi *ad absurdum* ze względu na to, że nie ma żadnych racjonalnych powodów, by pozbawiać tego uprawnienia żołnierzy zawodowych, którzy – z uwagi na ich rolę w realizacji powierzonych im zadań – powinni z niego korzystać w pierwszej kolejności. Interpretując to pojęcie, nie można pominąć faktu, że chodzi o interpretację terminu żołnierz w Kodeksie postępowania karnego, którego przepisy służą realizacji norm prawa karnego materialnego. To przemawia za odwołaniem się do definicji określonej w Kodeksie karnym. Podobne rozumowanie tylko w zakresie wykładni pojęcia zawartego w Kodeksie karnym, a określonego w Kodeksie postępowania karnego, przeprowadził Sąd Najwyższy, uznając, że:

Skoro kodeks karny nie zawiera własnych definicji podmiotów wymienionych w art. 245, to prawidłowe ustalenie zakresu znaczeniowego tych pojęć musi nastąpić na podstawie najbliższego systemowo aktu prawnego, jakim jest Kodeks postępowania karnego. Wykładnia logiczna i celowościowa przemawiają za tym, aby na gruncie art. 245 k.k. posługiwać się pojęciem oskarżonego w znaczeniu ogólnym i stosownie do nakazu zawartego w art. 71 § 3 k.p.k. – odpowiednie przepisy dotyczące oskarżonego – stosować również do podejrzanego¹³.

Z definicji zawartej w art. 115 § 17 k.k. wprost wynika, że osoba pełniąca terytorialną służbę wojskową dyspozycyjnie nie jest żołnierzem w rozumieniu Kodeksu karnego, mimo że ma taki status gruncie ustawy o obronie Ojczyzny¹⁴.

Żądanie wyznaczenia obrońcy z urzędu przysługuje żołnierzowi, funkcjonariuszowi Policji lub funkcjonariuszowi Straży Granicznej niezależnie od jego stanu majątkowego. Wystarczające jest, że takiemu podejrzanemu lub oskarżonemu zarzuca się popełnienie przestępstwa w następstwie stosowania środków przymusu bezpośredniego, użycia broni lub innego uzbrojenia albo użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej w związku z wykonywaniem wyżej wskazanych czynności lub zadań służbowych.

Wprawdzie w art. 78a § 1 k.p.k. jest mowa o oskarżonym, ale zgodnie z art. 71 § 3 k.p.k. użyte w Kodeksie postępowania karnego w znaczeniu ogólnym określenie oskarżony obejmuje także podejrzanego.

Podejrzenie lub oskarżenie musi obejmować przestępstwo popełnione: a) w następstwie stosowania środków przymusu bezpośredniego, użycia broni lub innego uzbrojenia albo użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej; b) pozostawać w związku z wykonywaniem wskazanych wyżej czynności lub zadań służbowych. Nie musi to być przestępstwo, do którego znamion należy zastosowanie środków przymusu bezpośredniego, użycia broni lub innego uzbrojenia albo użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej, a także nie jest wymagane, by jego znamieniem było niedopełnienie lub przekroczenie uprawnień dotyczących wykonywaniem czynności lub zadań służbowych.

¹³ Wyrok SN z dnia 8 kwietnia 2002 r., V KKN 281/00, OSNKW 2002, nr 7–8, poz. 56 z glosą aprobującą A. Murzynowskiego, OSP 2002, nr 12, s. 650–653.

¹⁴ W. Jastrzębski, K. Wnorowski, *Status żołnierzy terytorialnej służby wojskowej w świetle polskiego prawa karnego materialnego i procesowego*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2023, nr 1, s. 20.

Oskarżony żołnierz, funkcjonariusz Policji lub funkcjonariusz Straży Granicznej mogą także żądać wyznaczenia obrońcy z urzędu w celu dokonania określonej czynności procesowej (art. 78a § 2 k.p.k.). Sąd może cofnąć wyznaczenie obrońcy, jeżeli okaże się, że nie istnieją okoliczności, na podstawie których go wyznaczono. Na postanowienie o cofnięciu wyznaczenia obrońcy przysługuje zażalenie do innego równorzędnego składu tego sądu (art. 78a § 3 k.p.k.). Regulacje te są tożsame z przewidzianymi w wypadku wyznaczenia obrońcy z urzędu ze względu na niezamieszalność (art. 78 § 1a i 2 k.p.k.).

Artykuł 78a k.p.k. stosuje się także w sprawach żołnierzy, funkcjonariuszy Policji i funkcjonariuszy Straży Granicznej oskarżonych, przed dniem wejścia w życie noweli z 2024 r., o przestępstwo popełnione w następstwie stosowania środków przymusu bezpośredniego, użycia broni lub innego uzbrojenia albo użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej w związku z wykonywaniem wspomnianych czynności lub zadań służbowych, wszczętych i niezakończonych przed dniem wejścia w życie tej noweli (art. 11 ust. 1 noweli z 2024 r.).

POMOC W ZAKRESIE SFINANSOWANIA POMOCY PRAWNEJ ŻOŁNIERZOWI ZAWODOWEMU I ŻOŁNIERZOWI PO ZAKOŃCZENIU POSTĘPOWANIA KARNEGO

Żołnierzowi zawodowemu – zgodnie z art. 296 ust. 1 u.o.O. – przysługuje zwrot kosztów poniesionych na pomoc prawną, jeżeli wszczęte przeciwko niemu postępowanie karne o przestępstwo popełnione w związku z wykonywaniem zadań i czynności służbowych zostało zakończone prawomocnym orzeczeniem o umorzeniu postępowania z powodu braku ustawowych znamion czynu zabronionego lub niepopełnienia przestępstwa albo wyrokiem uniewinniającym.

Identyczne rozwiązania zostały wprowadzone nowelą z 2024 r. w stosunku do żołnierzy pełniących czynną służbę wojskową (art. 316 ust. 1 u.o.O.). Do czasu wejścia w życie tej noweli przysługiwał im zwrot kosztów poniesionych na pomoc prawną, jeżeli postępowanie przygotowawcze wszczęte przeciwko nim o przestępstwo popełnione w związku z wykonywaniem obowiązków służbowych zostanie zakończone prawomocnym orzeczeniem o umorzeniu (art. 316 ust. 1 u.o.O.). Nowelą z 2024 r. trafnie doprecyzowano, że chodzi o orzeczenie o umorzeniu postępowania z powodu braku ustawowych znamion czynu zabronionego lub niepopełnienia przestępstwa albo wyrokiem uniewinniającym.

Zwraca się koszty w wysokości odpowiadającej wynagrodzeniu jednego obrońcy za czynności określone w przepisach rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie¹⁵ oraz rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 r. w sprawie opłat za czynności radców prawnych¹⁶ (art. 296 ust. 2 u.o.O.).

¹⁵ Dz.U. z 2023 r., poz. 1964 ze zm.

¹⁶ Dz.U. z 2023 r., poz. 1935 ze zm.

Warunkowanie zwrotu kosztów od rodzaju prawomocnego orzeczenia kończącego postępowanie nie pozostawia wątpliwości, że może ono mieć miejsce dopiero po prawomocnym zakończeniu postępowania. Oznacza to, że zwrot kosztów nie przysługuje – na podstawie tych przepisów – w trakcie postępowania karnego.

W piśmiennictwie zauważa się, że pojęcia zadanie służbowe i czynności służbowe w ustawie o obronie Ojczyzny są używane zamiennie (np. w art. 105 ust. 1, art. 170 ust. 5, art. 225 ust. 1–5 i 7–8, art. 266 ust. 4, art. 296 ust. 1, art. 297 ust. 1, art. 333 ust. 1–2, art. 353 ust. 2 pkt 4 itd.) i w związku z tym słusznie konstatuje się, że żołnierz zawodowy wykonuje zadanie służbowe (czynność służbową), gdy realizuje jakikolwiek obowiązek wynikający z pełnienia służby wojskowej (stosunku służbowego zawodowej służby wojskowej). Chodzi o wykonywanie przez żołnierza zawodowego obowiązków wynikających z: 1) obowiązków na zajmowanym stanowisku służbowym; 2) obowiązków nadanych w okresie skierowania do wykonywania obowiązków służbowych poza jednostką wojskową; 3) pełnienia służby wewnętrznej, garnizonowej, patrolowej, konwojowej innej; 4) udziału w zwalczaniu klęsk żywiołowych i likwidacji ich skutków, działaniach antyterrorystycznych, działaniach z zakresu ochrony mienia, akcjach poszukiwawczych, akcjach ratowania lub ochrony zdrowia i życia ludzkiego, ochronie i obronie cyberprzestrzeni, oczyszczaniu terenów z materiałów wybuchowych i niebezpiecznych pochodzenia wojskowego oraz ich unieszkodliwianiu, a także w realizacji zadań z zakresu zarządzania kryzysowego (art. 11 ust. 3 u.o.O.); 5) rozkazów i poleceń wydawanych przez przełożonych uprawnionych na podstawie przepisów prawa (art. 353 ust. 1 u.o.O.); 6) przepisów prawa dotyczących służby wojskowej¹⁷.

Zwrot kosztów pomocy prawnej następuje na pisemny wniosek żołnierza zawodowego, który zawiera: 1) imię i nazwisko żołnierza zawodowego; 2) stopień wojskowy; 3) adres żołnierza zawodowego i numer telefonu kontaktowego; 4) krótkie przedstawienie okoliczności sprawy.

Do wniosku żołnierz zawodowy dołącza: 1) dokument potwierdzający zapłatę przez żołnierza zawodowego za udzieloną pomoc prawną; 2) oświadczenie o niekorzystaniu przez żołnierza zawodowego z wyznaczenia obrońcy z urzędu z powodu niemożności poniesienia kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny (art. 78 § 1 k.p.k.) oraz nieuzyskaniu pomocy na ten cel z innego źródła; 3) prawomocne orzeczenie o umorzeniu postępowania z powodu braku ustawowych znamion czynu zabronionego lub niepopelnienia przestępstwa albo wyroku uniewinniający; 4) oświadczenie o formie wypłaty należności. Wniosek o zwrot kosztów pomocy prawnej wraz z wymaganymi dokumentami żołnierz zawodowy składa do dowódcy jednostki wojskowej. Dowódca jednostki wojskowej, po otrzymaniu wniosku wraz z kompletem dokumentów, po uzyskaniu zgody bezpośredniego przełożonego, niezwłocznie, nie później niż w terminie 14 dni, decyduje w przedmiocie zwrotu kosztów poniesionych na pomoc prawną, uwzględniając realnie poniesione przez żołnierza zawodowego koszty oraz rozstrzygnięcie o kosztach procesu (§ 3 rozporządzenia Ministra Obrony Narodowej

¹⁷ E. Krempeć, w: *Obrona Ojczyzny*, red. H. Królikowski, Warszawa 2023, s. 590–591.

z dnia 26 maja 2022 r. w sprawie zwrotu kosztów i finansowania pomocy prawnej dla żołnierzy zawodowych¹⁸).

Takie same uprawnienia mają także policjanci, funkcjonariusze Straży Granicznej, funkcjonariusze Służby Więziennej, funkcjonariusze Służby Ochrony i funkcjonariusze Służby Celno-Skarbowej, z tym że wyraźnie wymaga się złożenia wniosku oraz zwraca się koszty w wysokości faktycznie poniesionych, nie wyższe niż czterokrotność przeciętnego uposażenia funkcjonariusza, obowiązującego w roku poprzedzającym dzień złożenia wniosku (art. 66a ust. 1–2 u.o.Pol., art. 71a ust. 1–2 u.o.SG., art. 164 ust. 2 i 3 Ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej, Dz.U. z 2023 r., poz. 1683 ze zm., art. 142a ust. 1 i 2 Ustawy z dnia 8 grudnia 2017 r. o Służbie Ochrony Państwa, Dz.U. z 2024 r., poz. 325¹⁹, art. 211 ust. 1 i 2 Ustawy z dnia 16 listopada 2016 r. o Krajowej Administracji Skarbowej²⁰).

Funkcjonariuszom CBA, funkcjonariuszom ABW oraz AW przysługuje zwrot kosztów poniesionych za ochronę prawną, lecz nie została określona jej górna granica (art. 76 ust. 1 Ustawy z dnia 9 czerwca 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym²¹, art. 84 ust. 1 Ustawy z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu²²).

POMOC W ZAKRESIE SFINANSOWANIA POMOCY PRAWNEJ ŻOŁNIERZOWI ZAWODOWEMU I ŻOŁNIERZOWI PRZED ZAKOŃCZENIEM POSTĘPOWANIA KARNEGO

W szczególnie uzasadnionych przypadkach, kierując się dobrem służby, może być przyznana pomoc w zakresie sfinansowania pomocy prawnej żołnierzowi zawodowemu, przeciwko któremu wszczęto postępowanie karne o przestępstwo popełnione w związku z wykonywaniem zadań i czynności służbowych, jeszcze przed zakończeniem tego postępowania. Poniesione koszty pomocy prawnej nie podlegają zwrotowi przez żołnierza zawodowego niezależnie od wyniku postępowania karnego (art. 296 ust. 4 u.o.O.). Taką samą pomoc – w wyniku nowelizacji z 2024 r. – może otrzymać także żołnierz pełniący czynną służbę wojskową (art. 316 ust. 4 u.o.O.). Wysokość zwrotu kosztów jest taka sama jak po zakończeniu postępowania karnego (art. 296 ust. 4 *in fine*, art. 319 ust. 4 *in fine* u.o.O.).

Przyznanie tej pomocy następuje na pisemny wniosek żołnierza zawodowego. Wniosek ten ma zawierać: 1) imię i nazwisko żołnierza zawodowego; 2) stopień

¹⁸ Dz.U. z 2022 r., poz. 1242. Rozporządzenie to zachowuje moc do dnia wejścia w życie przepisów wykonawczych, wydanych na podstawie art. 297 ust. 4 u.o.O. w brzmieniu nadanym nowelą z dnia 26 lipca 2024 r., jednak nie dłużej niż przez 6 miesięcy od dnia wejścia w życie tej noweli, oraz mogą być zmieniane na podstawie przepisów dotychczasowych (art. 12 pkt 3 tej noweli).

¹⁹ Przepisy te zostały wprowadzone Ustawą z dnia 14 sierpnia 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach dotyczących wsparcia służb mundurowych nadzorowanych przez ministra właściwego do spraw wewnętrznych, o zmianie ustawy o Służbie Więziennej oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2020 r., poz. 1610).

²⁰ Dz.U. z 2023 r., poz. 615 ze zm.

²¹ Dz.U. z 2024 r., poz. 184.

²² Dz.U. z 2024 r., poz. 812.

wojskowy; 3) adres żołnierza zawodowego i numer telefonu kontaktowego; 4) krótkie przedstawienie okoliczności sprawy wraz z uzasadnieniem prośby o przyznanie pomocy. Do wniosku żołnierz zawodowy dołącza: 1) dokument potwierdzający zawarcie przez żołnierza zawodowego umowy na udzielenie pomocy prawnej; 2) opinię dowódcy jednostki wojskowej albo organu przedstawicielskiego żołnierzy zawodowych na okoliczność szczególnej sytuacji żołnierza zawodowego i dobra służby; 3) oświadczenie o niekorzystaniu przez żołnierza zawodowego z wyznaczenia obrońcy z urzędu z powodu niemożności poniesienia kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny (art. 78 § 1 k.p.k.) oraz nieuzyskaniu pomocy na ten cel z innego źródła; 4) dokumenty potwierdzające szczególną sytuację żołnierza zawodowego, w tym związane z jego sytuacją osobistą, rodzinną i majątkową; 5) oświadczenie o formie wypłaty należności. Wniosek o przyznanie pomocy w zakresie sfinansowania pomocy prawnej wraz z wymaganymi dokumentami żołnierz zawodowy składa do dowódcy jednostki wojskowej. Dowódca jednostki wojskowej, po otrzymaniu wniosku wraz z kompletem dokumentów, po uzyskaniu zgody bezpośredniego przełożonego, niezwłocznie, nie później niż w terminie 14 dni, decyduje w przedmiocie przyznania pomocy w zakresie sfinansowania pomocy prawnej, uwzględniając realnie poniesione przez żołnierza zawodowego koszty (§ 4 rozporządzenia z dnia 26 maja 2022 r.). Takie uprawnienie mają także policjanci (art. 66a ust. 3 u.o.Pol.), funkcjonariusze Straży Granicznej (art. 71a ust. 3 u.o.SG.), funkcjonariusze Służby Więziennej (art. 164 ust. 4 u.o.SW.) i funkcjonariusze Służby Ochrony Państwa (art. 142a ust. 3 u.o.SOP.). Pozostali funkcjonariusze nie mogą otrzymać pomocy w zakresie finansowania obrońcy w trakcie toczącego się przeciwko niemu postępowania karnego, gdy oskarżeni są o popełnienie przestępstwa pozostające w związku z wykonywaniem czynności służbowych: sami ponoszą te koszty²³.

Tryb postępowania oraz sposób dokumentowania przez zainteresowanego funkcjonariusza kosztów poniesionych na ochronę prawną w tych przypadkach, a także podmioty właściwe w sprawie zwrotu kosztów ochrony prawnej, określają odpowiednio:

- rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 30 września 2020 r. w sprawie trybu postępowania oraz sposobu dokumentowania kosztów poniesionych na ochronę prawną policjanta, a także podmiotów właściwych w sprawie zwrotu tych kosztów²⁴;
- rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 28 września 2020 r. w sprawie trybu postępowania oraz sposobu dokumentowania przez funkcjonariusza Straży Granicznej kosztów poniesionych na ochronę prawną, a także podmiotów właściwych w sprawie zwrotu tych kosztów²⁵;

²³ G. Musolf, w: *Ustawa o Krajowej Administracji Skarbowej. Komentarz*, red. A. Melezini, K. Teszner, Warszawa 2024, s. 1140.

²⁴ Dz.U. z 2024 r., poz. 522.

²⁵ Dz.U. z 2020 r., poz. 1671.

- rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 lipca 2023 r. w sprawie zwrotu kosztów poniesionych na ochronę prawną przez funkcjonariusza Służby Więziennej²⁶;
- rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 30 września 2020 r. w sprawie kosztów poniesionych na ochronę prawną funkcjonariusza Służby Ochrony Państwa²⁷.

Pomoc ta, udzielana żołnierzom pełniącym czynną służbę wojskową, została rozszerzona nowelą z 2024 r. o przyznanie obowiązkowej pomocy w postaci zwrotu kosztów procesu żołnierzowi zawodowemu, przeciwko któremu wszczęto postępowanie karne o przestępstwo popełnione w następstwie użycia środków przymusu bezpośredniego, broni lub innego uzbrojenia, w związku z wykonywaniem zadań lub czynności służbowych, który nie skorzysta z obrońcy z urzędu, jeszcze przed zakończeniem tego postępowania (art. 296 § 5 u.o.O.). Pomoc tę przyznaje się w wysokości określonej w umowie o udzielenie pomocy prawnej, odpowiadającej wynagrodzeniu jednego obrońcy, nie wyższej jednak od 20-krotności stawek za czynności określone w przepisach cyt. wyżej rozporządzeń Ministra Sprawiedliwości w sprawie opłat za czynności adwokackie oraz rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w sprawie opłat za czynności radców prawnych²⁸. Poniesione koszty pomocy prawnej nie podlegają zwrotowi przez żołnierza zawodowego niezależnie od wyniku postępowania karnego (art. 296 § 5 *in fine* u.o.O.). Takie same uprawnienie przyznano żołnierzowi pełniącemu czynną służbę wojskową (art. 316 ust. 5 u.o.O.).

POMOC PRAWNA ŻOŁNIERZOWI POKRZYWDZONEMU NIEKTÓRYMI PRZESTĘPSTWAMI

Żołnierzowi zawodowemu i żołnierzowi pełniącemu czynną służbę wojskową pokrzywdzonemu przestępstwem naruszenia nietykalności cielesnej funkcjonariusza (art. 222 k.k.), czynnej napaści na funkcjonariusza publicznego (art. 223 k.k.) lub znieważenia funkcjonariusza publicznego (art. 226 k.k.) w związku z wykonywaniem czynności lub zadań służbowych przysługuje, na jego wniosek, bezpłatna pomoc prawna w postępowaniu karnym, w którym uczestniczy w charakterze pokrzywdzonego lub oskarżyciela posiłkowego. Pomoc tę zapewniają im Siły Zbrojne. W wypadku braku możliwości zapewnienia pomocy prawnej przez Siły Zbrojne, przysługuje im zwrot kosztów pomocy prawnej (art. 297 ust. 1–3, art. 316a u.o.O.).

Uprawnienie to także posiadają:

- funkcjonariusze policji, z tym że zapewnia ją jednostka organizacyjna Policji, w której policjant pokrzywdzony przestępstwem pełni służbę, a jeżeli jednostka ta nie ma zapewnionej obsługi prawnej realizowanej przez radców prawnych lub adwokatów, ochronę prawną zapewnia właściwa miejscowo komenda wojewódzka Policji albo Komenda Stołeczna Policji. W przypadku braku możliwości

²⁶ Dz.U. z 2023 r., poz. 1409.

²⁷ Dz.U. z 2020 r., poz. 1684.

²⁸ Dz.U. z 2023 r., poz. 1935 ze zm.

zapewniania ochrony prawnej przez jednostkę organizacyjną Policji, przysługuje mu zwrot kosztów ochrony prawnej w wysokości faktycznie poniesionych kosztów, nie wyższej niż czterokrotność przeciętnego uposażenia policjantów, obowiązującego w roku poprzedzającym dzień złożenia wniosku (art. 66b ust. 1–3 u.o.Pol.);

- funkcjonariusze Straży Granicznej, którą zapewnia jednostka organizacyjna Straży Granicznej, w której funkcjonariusz pokrzywdzony przestępstwem pełni służbę, a jeżeli jednostka ta nie ma zapewnionej obsługi prawnej realizowanej przez radców prawnych lub adwokatów, ochronę prawną zapewnia komenda właściwego miejscowo oddziału Straży Granicznej albo Komenda Główna Straży Granicznej. W przypadku braku możliwości zapewnienia ochrony prawnej przez jednostkę organizacyjną Straży Granicznej lub komendę, funkcjonariuszowi przysługuje zwrot kosztów ochrony prawnej w wysokości faktycznie poniesionych kosztów, nie wyższej niż czterokrotność przeciętnego uposażenia funkcjonariuszy, obowiązującego w roku poprzedzającym dzień złożenia wniosku (art. 71a u.o.SG.);
- funkcjonariusze Służby Więziennej, z tą różnicą, że tę ochronę prawną zapewnia jednostka organizacyjna Służby Więziennej, w której funkcjonariusz pokrzywdzony przestępstwem pełni służbę, a jeżeli jednostka ta nie ma zapewnionej obsługi prawnej realizowanej przez radców prawnych lub adwokatów, ochronę prawną zapewnia właściwy miejscowo okręgowy inspektorat Służby Więziennej albo Centralny Zarząd Służby Więziennej (art. 164 ust. 1 i 2 u.o.SW.);
- funkcjonariusze Służby Ochrony Państwa, którym ochronę zapewnia Służba Ochrony Państwa, a w wypadku braku możliwości zapewnienia ochrony prawnej przez SOP funkcjonariuszowi przysługuje zwrot kosztów ochrony prawnej w wysokości faktycznie poniesionych kosztów, nie wyższej niż czterokrotność przeciętnego uposażenia funkcjonariuszy SOP, obowiązującego w roku poprzedzającym dzień złożenia wniosku (art. 142b ust. 3 i 3 u.o.SOP).

OCENA REGULACJI

Regulacja art. 78a k.p.k. narusza zasadę równości oskarżonych w zakresie korzystania z prawa do obrony. Tym samym zostaje naruszona konstytucyjna zasada równości wobec prawa (art. 32 ust. 1 Konstytucji RP), z której wynika, że:

wszystkie podmioty prawa (adresaci norm prawnych), charakteryzujące się daną cechą istotną (relewantną) w równym stopniu, mają być traktowane równo. A więc według jednakowej miary, bez różnicowań zarówno dyskryminujących, jak i faworyzujących (...) różnicowanie obywateli w takiej sytuacji powinno być zgodne z wartościami cenionymi w społeczeństwie, z poglądami moralnymi lub założeniami ideologicznymi. Podstawowym kryterium oceny klasyfikacji podmiotów (adresatów norm) dokonywanych w prawie jest to, że klasyfikację tę, obok zgodności z innymi, pragmatycznymi kryteriami, muszą być sprawiedliwe społecznie²⁹.

²⁹ Orzeczenie TK z dnia 9 marca 1988 r., U 7/87, OTK 1988, nr 1, poz. 1.

Chodzi o „równe traktowanie obywateli znajdujących się w tej samej sytuacji prawnej”³⁰. Podmioty charakteryzujące się w takim samym stopniu tą samą, relewantną cechą winny być traktowane jednakowo. Zawsze jednak cecha relewantna, na podstawie której wyodrębnia się grupę osób, musi mieć związek z celem i zasadniczą treścią ustawy³¹. Kryteria te – jak podkreśla Trybunał Konstytucyjny – odnoszą się do: 1) relewantności zróżnicowania – wprowadzane zróżnicowania muszą „pozostawać w bezpośrednim związku z celem i zasadniczą treścią przepisów, w których zawarta jest kontrolowana norma oraz służyć realizacji tego celu i treści. Innymi słowy, wprowadzane zróżnicowania muszą mieć charakter racjonalnie uzasadniony, a nie wolno ich dokonywać według dowolnie ustalonego kryterium”; 2) proporcjonalności argumentów przemawiających za wprowadzeniem zróżnicowania – „waga interesu, któremu ma służyć różnicowanie sytuacji adresatów normy, musi pozostawać w odpowiedniej proporcji do wagi interesów, które zostaną naruszone w wyniku nierównego potraktowania podmiotów podobnych”; 3) konstytucyjnej rangi argumentów przemawiających za wprowadzeniem zróżnicowania – „argumenty muszą pozostawać w jakimś związku z innymi wartościami, zasadami czy normami konstytucyjnymi, uzasadniającymi odmienne traktowanie podmiotów podobnych (...). Jedną z takich zasad konstytucyjnych jest zasada sprawiedliwości społecznej”³². Nie wolno tego zróżnicowania dokonywać według dowolnie ustalonego kryterium³³. Kryterium to, w świetle zasad i wartości konstytucyjnych, uzasadnić trzeba odpowiednio przekonującymi argumentami³⁴. Waga interesu, któremu ma służyć zróżnicowanie sytuacji adresatów normy, musi pozostawać w odpowiedniej proporcji do wagi interesów, które zostaną naruszone w wyniku nierównego potraktowania podmiotów podobnych oraz kryterium to musi pozostawać w związku z zasadami, wartościami i normami konstytucyjnymi, uzasadniającymi odmienne traktowanie podmiotów podobnych³⁵. Zasada równości stanowi zasadę ustrojową, zasadę ogólną, mającą znaczenie dla całego katalogu praw konstytucyjnych, oraz publiczne prawo podmiotowe do równego traktowania³⁶. Trybunał Konstytucyjny uznaje, że jest to prawo drugiego stopnia, gdyż

³⁰ Uchwała SN z 16 marca 2000 r., I KZP 56/99, OSNKW 2000, nr 3–4, poz. 19.

³¹ Wyrok TK z dnia 28 marca 2007 r., K 40/04, OTK-A 2007, nr 3, poz. 33.

³² Orzeczenie TK z dnia 3 września 1996 r., K 10/96, OTK 1996, nr 4, poz. 33; wyrok TK z dnia 16 grudnia 1997 r., K 8/97, OTK 1997/5–6/70; wyrok TK z dnia 24 marca 1998 r., K 40/97, OTK 1998, nr 2, poz. 12; wyrok TK z dnia 9 czerwca 1998 r., K 28/97, OTK 1998/4/50; wyrok TK z dnia 21 września 1999 r., K 6/98, OTK 1999, nr 6, poz. 117; wyrok TK z dnia 5 grudnia 2000 r., K 35/99, OTK 2000, nr 8, poz. 295; wyrok TK z dnia 18 grudnia 2000 r., K 10/00, OTK 2000, nr 8, poz. 298; wyrok TK z dnia 6 marca 2001 r., K 30/00, OTK 2001, nr 2, poz. 34; wyrok TK z dnia 24 października 2001 r., SK 22/01, OTK 2001, nr 7, poz. 216; wyrok TK z dnia 16 października 2006 r., K 25/05, OTK-A 2006, nr 9, poz. 122; wyrok TK z dnia 25 maja 2009 r., SK 54/08, OTK-A 2009, nr 5, poz. 69; wyrok TK z dnia 5 lipca 2011 r., P 14/10, OTK-A 2011, nr 6, poz. 49; wyrok TK z dnia 2 października 2012 r., K 27/11, OTK-A 2012, nr 9, poz. 102; wyrok TK z dnia 18 marca 2014 r., SK 53/12, OTK-A 2014, nr 3, poz. 32.

³³ Orzeczenie TK z dnia 12 grudnia 1994 r., K 3/94, OTK 1994 r. cz. II, poz. 42.

³⁴ Wyrok TK z dnia 16 grudnia 1997 r., K 8/97, OTK ZU1997, nr 5–6, poz. 70; wyrok TK z dnia 24 lutego 1999 r., SK 4/98, OTK ZU 1999, nr 2, poz. 24.

³⁵ Orzeczenie TK z dnia 23 października 1995 r., K 4/95, OTK w 1995 r., cz. II, s. 93.

³⁶ P. Tuleja, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2023, s. 127.

najczęściej określa sytuację prawną osoby w połączeniu z innymi wolnościami lub prawami konstytucyjnymi³⁷.

W kontekście tej zasady każdy z oskarżonych powinien mieć równy dostęp do pomocy obrońcy. Gwarancją jej przestrzegania jest możliwość żądania przez oskarżonego wyznaczenia obrońcy z urzędu w sytuacji, gdy nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny (art. 78 § 1 k.p.k.). Kryterium wyznaczenia obrońcy z urzędu na podstawie tego przepisu są wyłącznie trudne warunki materialne oskarżonego, i jest to istotnie kryterium odróżniające takich oskarżonych od innych.

Za takie kryterium trudno uznać oskarżonego posiadającego status żołnierza, funkcjonariusza Policji lub funkcjonariusza Straży Granicznej oraz sposób popełnienia przestępstwa wymienionego w art. 78a § 1 k.p.k. Kryteria te nie mają takiego charakteru względu na to, że chodzi: po pierwsze, o funkcjonariuszy, od których wymagane są szczególnie wartości etyczno-moralne i nie powinni popełniać przestępstw; po drugie, o czyny popełnione w wyniku nadużycia przez nich swoich uprawnień. Do popełnienia tych przestępstw dochodzi w wyniku naruszenia zasad używania środków przymusu bezpośredniego i broni palnej określonych w art. 5–9, art. 14–25 i art. 48 ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, a co do żołnierzy także w art. 11a u.o.O. Takie zachowania są naganne i brak jest jakichkolwiek argumentów przemawiających za ich uprzywilejowaniem w procesie karnym. Nie można nie brać pod uwagę, że w prawie karnym procesowym zasada równości jest jednym z elementów wyznaczających zakres treściowy prawa do obrony i współokreślających standard rzetelnego procesu³⁸. Ze względu na to, że dostęp do obrońcy jest kluczowym elementem rzutującym bezpośrednio na dalszy tok postępowania oraz często przesadzającym o skorzystaniu z pozostałych gwarancji mieszczących się w ramach prawa do rzetelnego postępowania karnego³⁹, powinien być równy dla każdego oskarżonego, niezależnie od jego statusu społecznego i rodzaju przestępstwa.

Ustawodawca nie powinien wprowadzać tego przepisu, bowiem równość w prawie obejmuje także nakaz stanowienia prawa w sposób umożliwiający równe traktowanie podmiotów zaliczanych do tej samej kategorii⁴⁰.

Nie znajduje uzasadnienia przyznanie pomocy w zakresie sfinansowania pomocy prawnej żołnierzowi zawodowemu oraz pełniącemu czynną służbę wojskową, przeciwko któremu wszczęto postępowanie karne o przestępstwo popełnione w związku z wykonywaniem zadań i czynności służbowych jeszcze przed zakończeniem tego postępowania, bowiem nie wiadomo, czy nie zapadnie prawomocny wyrok skazujący i z jego perspektywy może okazać się, że jej przyznanie było oczywiście niesłuszne, zwłaszcza że poniesione koszty pomocy prawnej nie podlegają zwrotowi niezależnie od wyniku postępowania karnego (art. 296 ust. 4 i art. 316 ust. 4 u.o.O.). Wprawdzie

³⁷ Postanowienie TK z dnia 24 października 2001 r., SK 10/01, OTK 2001, nr 7, poz. 225.

³⁸ A. Kardas, P. Kardas, *Zasada równości w prawie karnym (zarys problematyki)*, CzPKiNP 2019, nr 1, s. 34.

³⁹ T.T. Koncewicz, A. Podolska, *Dostęp do adwokata w postępowaniu karnym. O standardach i kontekście europejskim*, „Palestra” 2017, nr 9, s. 11.

⁴⁰ A. Kardas, P. Kardas, *Zasada równości...*, op. cit., s. 20.

przyznanie takiej pomocy może mieć miejsce w szczególnie uzasadnionych przypadkach i gdy przemawia za tym dobro służby, lecz nie wyklucza to możliwości zapadnięcia wyroku skazującego. Warunku takiego nie zawierają przepisy w przedmiocie udzielenia obligatoryjnej pomocy żołnierzowi zawodowemu i pełniącemu czynną służbę wojskowa odpowiednio na podstawie art. 296 ust. 5 i art. 316 ust. 5 u.o.O. Z uwagi na to, że chodzi o przestępstwo popełnione w następstwie użycia środków przymusu bezpośredniego, broni lub innego uzbrojenia, w związku z wykonywaniem zadań lub czynności służbowych, mogą to być poważne przestępstwa, np. zabójstwo (art. 148 § 1 k.k.), a jego sprawca może być skazany na surową karę.

W związku z tym przepisy uprawniające do zwrotu poniesionych kosztów obrony w toku postępowania karnego, zawarte zarówno w ustawie o obronie Ojczyzny, jak i ustawach regulujących inne służby, powinny zostać uchylone. Zrekomensowanie im poniesionych wydatków na obronę mogłoby nastąpić poprzez wprowadzenie możliwości dochodzenia od Skarbu Państwa odszkodowania za poniesioną szkodę oraz zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, wynikłych z niewątpliwie niesłusznego oskarżenia lub przedstawienia zarzutów o charakterze generalnym, obejmującym wszystkich oskarżonych lub podejrzanych⁴¹, a nie tylko funkcjonariuszy niektórych służb.

Nie budzi wątpliwości pomoc w zakresie sfinansowania pomocy prawnej żołnierzom i żołnierzom pełniącym czynną służbę wojskową oraz wymienionym wyżej funkcjonariuszom innych służb po zakończeniu postępowania karnego. Sposób prawomocnego zakończenia postępowania w postaci umorzenia postępowania z powodu braku ustawowych znamion czynu zabronionego lub niepopełnienia przestępstwa albo uniewinnienia świadczy o niesłusznym przedstawieniu zarzutów lub oskarżeniu. W takim wypadku sprawiedliwe jest zwrócenie kosztów korzystania z pomocy obrońcy, skoro postawienie w stan podejrzenia lub oskarżenia było związane z wykonywaniem obowiązków służbowych.

Tak samo trzeba ocenić zapewnienie bezpłatnej pomocy prawnej w postępowaniu karnym, w którym uczestniczą żołnierz zawodowy lub żołnierz pełniący czynną służbę wojskową albo funkcjonariusz innych służb w charakterze pokrzywdzonego lub oskarżyciela posiłkowego o niektóre przestępstwa popełnione na jego szkodę w związku z wykonywaniem czynności lub zadań służbowych.

WNIOSKI

1. Nowelą z 2024 r. została przyznana możliwość wyznaczenia obrońcy z urzędu żołnierzowi funkcjonariuszowi Policji lub funkcjonariuszowi Straży Granicznej oskarżonym o przestępstwo popełnione w następstwie stosowania środków

⁴¹ Zob. szerzej R.A. Stefański, *Odpowiedzialność za niesłuszne skazanie, niewątpliwie niesłuszne oskarżenie, przedstawienie zarzutów lub zastosowanie nieizolacyjnego środka zapobiegawczego*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 12, s. 31–50; B. Mik, *O potrzebie dodatkowego, szczególnego unormowania odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa za niesłuszne skazanie oraz niewątpliwie niesłuszne oskarżenie, przedstawienie zarzutów lub zastosowanie nieizolacyjnego środka zapobiegawczego*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 12, s. 50–72.

przymusu bezpośredniego, użycia broni lub innego uzbrojenia albo użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej w związku z wykonywaniem czynności lub zadań służbowych (art. 78a § 1 k.p.k.). Regulacja ta narusza konstytucyjną zasadę równości wobec prawa, gdyż faworyzuje tę grupę oskarżonych w zakresie dostępu do obrońcy, mimo że charakteryzują się w takim samym stopniu tą samą, relewantną cechą i powinni być traktowani jednakowo.

2. Z aprobatą należy odnieść się do przyznania żołnierzom lub żołnierzom pełniącym czynną służbę wojskową i innym funkcjonariuszom służb zwrotu kosztów poniesionych na pomoc prawną przed zakończeniem postępowania karnego o przestępstwo popełnione w związku z wykonywaniem zadań i czynności służbowych, które zostało zakończone prawomocnym orzeczeniem o umorzeniu postępowania z powodu braku ustawowych znamion czynu zabronionego lub niepopełnienia przestępstwa albo wyrokiem uniewinniającym. Służy ono rekompensacie szkody, jaką żołnierz lub żołnierz pełniący czynną służbę wojskową albo inny funkcjonariusz ponieśli z powodu niesłusznego postawienia ich w stan podejrzenia lub oskarżenia o czyn popełniony w związku z wykonywaniem zadań i czynności służbowych.
3. Negatywnie należy ocenić możliwość przyznania pomocy w zakresie sfinansowania pomocy prawnej żołnierzowi lub żołnierzowi pełniącemu czynną służbę wojskową albo funkcjonariuszowi niektórych służb, przeciwko którym wszczęto postępowanie karne o przestępstwo popełnione w związku z wykonywaniem zadań i czynności służbowych, jeszcze przed zakończeniem tego postępowania. Udzielenie takiej pomocy jest o tyle wątpliwe, że nie wiadomo, jak zakończy się postępowanie, a nie można wykluczyć ich skazania nawet na surową karę.
4. Brak jest uzasadnienia aksjologicznego przyznania nowelą z 2024 r. obligatoryjnej pomocy w postaci zwrotu kosztów procesu żołnierzowi lub żołnierzowi pełniącemu czynną służbę wojskową, przeciwko którym wszczęto postępowanie karne o przestępstwo popełnione w następstwie użycia środków przymusu bezpośredniego, broni lub innego uzbrojenia, w związku z wykonywaniem zadań lub czynności służbowych, którzy nie skorzystają z obrońcy z urzędu, jeszcze przed zakończeniem tego postępowania (art. 296 § 5, art. 317 ust. 5 u.o.O.). Mając na uwadze, że chodzi o przestępstwo popełnione w następstwie użycia środków przymusu bezpośredniego, broni lub innego uzbrojenia, w związku z wykonywaniem zadań lub czynności służbowych, mogą to być poważne przestępstwa, np. zabójstwo (art. 148 § 1 k.k.), których waga przemawia za wymierzeniem surowej kary.
5. Pozytywnie trzeba ocenić zapewnienie bezpłatnej pomocy prawnej w postępowaniu karnym, w którym uczestniczą żołnierz zawodowy lub żołnierz pełniący czynną służbę wojskową albo funkcjonariusz innych służb w charakterze pokrzywdzonego lub oskarżyciela posiłkowego o niektóre przestępstwa popełnione na jego szkodę w związku z wykonywaniem czynności lub zadań służbowych.

BIBLIOGRAFIA

- Dąb A., Cincio K., *Prawo do obrony*, w: *Zagadnienia prawne Konstytucji PRL*, t. III, Warszawa 1954.
- Cieślak M., *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1971.
- Jastrzębski W., Wnorowski K., *Status żołnierzy terytorialnej służby wojskowej w świetle polskiego prawa karnego materialnego i procesowego*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2023, nr 1.
- Kalinowski S., *Postępowanie karne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1963.
- Kardas A., Kardas P., *Zasada równości w prawie karnym (zarys problematyki)*, CzPKiNP 2019, nr 1.
- Koncewicz T.T., Podolska A., *Dostęp do adwokata w postępowaniu karnym. O standardach i kontekście europejskim*, „Palestra” 2017, nr 9.
- Krempeć E., w: *Obrona Ojczyzny*, red. H. Królikowski, Warszawa 2023.
- Kruszyński P., *Stanowisko prawne obrońcy w procesie karanym*, Białystok 1991.
- Kruszyński P., w: B. Bieńkowska, E. Kruszyński, C. Kulesza, P. Piszczek, *Wykład prawa karnego procesowego*, red. P. Kruszyński, Białystok 2003.
- Mik B., *O potrzebie dodatkowego, szczególnego unormowania odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa za niesłuszne skazanie oraz niewątpliwie niesłuszne oskarżenie, przedstawienie zarzutów lub zastosowanie nieizolacyjnego środka zapobiegawczego*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 12.
- Musolf G., w: *Ustawa o Krajowej Administracji Skarbowej. Komentarz*, red. A. Melezini, K. Teszner, Warszawa 2024.
- Murzynowski A., *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1976.
- Murzynowski A., *Glosa do wyroku SN z dnia 8 kwietnia 2002 r. ,V KKN 281/00*, OSP 2002, nr 12.
- Stefański R.A., *Obrona obligatoryjna w polskim procesie karnym*, Warszawa 2012.
- Stefański R.A., *Odpowiedzialność za niesłuszne skazanie, niewątpliwie niesłuszne oskarżenie, przedstawienie zarzutów lub zastosowanie nieizolacyjnego środka zapobiegawczego*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 12.
- Tuleja P., w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2023.
- Wiliński P., *Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym*, Kraków 2006.
- Zieliński M., *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, Warszawa 2010.

Cytuj jako:

Stefański R.A., *Szczególne uprawnienia żołnierzy oraz funkcjonariuszy Policji i Straży Granicznej w zakresie korzystania z pomocy obrońcy*, „Ius Novum” 2024, nr 4(18), s. 37–54. DOI: 10.26399/iusnovum.v18.4.2024.29 / r.a.stefanski